

การนำพืชสมุนไพรจากป่ามาใช้ประโยชน์ ของกลุ่มปลูกพืชสมุนไพรไร้สารพิษเตยโกศลสะแกราช

ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพร

ในอดีตบรรพบุรุษของเราได้มีการเรียนรู้ที่จะใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรที่หาได้จากป่า โดยใช้เป็นอาหารและยารักษาอาการเจ็บป่วย และจากการสั่งสมความรู้จากรุ่นสู่รุ่นจนพัฒนาเป็นองค์ความรู้ ทำให้ปัจจุบันมีการพัฒนาจากการต้องออกหาสมุนไพรจากป่ามาเป็นการทำแปลงปลูกสมุนไพรไว้ในครอบครัวและท้องถิ่น จนถึงพัฒนาการผลิตให้เป็นสินค้าพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและช่วยให้ชุมชนมีรายได้

1. ความหมายสมุนไพร

สมุนไพร (Herbs) ตามความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง พืชที่ใช้เป็นเครื่องยา ซึ่งหาได้ตามพื้นเมืองมิใช่เครื่องเทศ แต่ในความหมายของตำรายาไทย จะหมายถึง ยาที่ได้จากพฤกษชาติ สัตว์หรือแร่ ซึ่งมีได้ผสมปรุงหรือแปรสภาพ

คำว่า สมุนไพร ตามพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 หมายถึง ยาที่ได้จากพืช สัตว์แร่ ซึ่งยังไม่ได้ผสม ปรุงหรือแปรสภาพ เช่น พืชก็ยังเป็นส่วนของราก ลำต้น ใบ ดอก ผล ฯลฯ ซึ่งยังไม่ได้ผ่านขั้นตอนการแปรสภาพใดๆ (วันดี, 2539)

2. สารสำคัญที่มีอยู่ในพืชสมุนไพร

สมุนไพรแต่ละชนิดแต่ละส่วน ประกอบด้วยสารสำคัญที่ไม่เหมือนกันและในปริมาณที่แตกต่างกัน สารสำคัญเหล่านี้เองจะเป็นตัวกำหนดของสมุนไพร ชนิดและปริมาณสารสำคัญก็จะขึ้นอยู่กับพันธุ์ของพืช สภาพแวดล้อมที่ปลูกและช่วงเวลาที่เก็บเกี่ยวของสมุนไพร สารสำคัญในพืชสมุนไพร แบ่งออกได้ 2 จำพวกใหญ่ ๆ คือ

1) สารปฐมภูมิ (Primary metabolite) เป็นสารที่พบในพืชชั้นสูงทั่วไป พบได้ในพืชเกือบทุกชนิด เป็นผลิตผลที่ได้จากกระบวนการสังเคราะห์แสง (Photosynthesis) โดยพืชดูดน้ำก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ และพลังงานจากแสงแดด เพื่อสร้างสารจำพวกคาร์โบไฮเดรต ด้วยเหตุนี้ พืชเกือบทุกชนิดจึงประกอบด้วยแป้ง และน้ำตาล สารเหล่านี้มนุษย์ได้นำมาใช้เป็นอาหาร นอกจากนี้สารปฐมภูมียังรวมถึงสารจำพวกไขมัน โปรตีน เม็ดสี (Pigment) และเกลืออนินทรีย์ (inorganic salt) ชนิดต่างๆ อีกด้วย

2) สารทุติยภูมิ (Secondary metabolite) เป็นสารประกอบที่มีลักษณะค่อนข้างพิเศษพบต่างกันไปในพืชแต่ละชนิด คาดว่าสารเหล่านี้เกิดจากกระบวนการชีวสังเคราะห์ (biosynthesis) ใน

พืชตัวอย่างของสารในกลุ่มนี้ ได้แก่ แอลคาลอยด์ กลัยโคไซด์ น้ำมันหอมระเหย เป็นต้น สารในกลุ่มนี้ส่วนมากจะมีสรรพคุณทางยาหรือเป็นสารพิษ

3. ประโยชน์ของพืชสมุนไพร

- 1) ใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตตัวยาสำคัญ เช่น ชิงโคนา ใช้ผลิต ควินิน ดุบอยเซีย (Duboisia) ใช้ผลิตอะโทรปีน (Atropine) เป็นต้น
- 2) เป็นวัตถุดิบในการสังเคราะห์ยา เช่น พืชตระกูลกลอย เป็นวัตถุดิบในการผลิต ไดออสเจนิน (Diosgenin) ซึ่งเป็นสารตั้งต้นในการผลิตยาประเภทสเตียรอยด์ (Steroid) หรือน้ำมันพืช เป็นวัตถุดิบในการผลิตบีตาซิโตสเตอรอล (Beta sitosterol) ซึ่งใช้ผลิตยาสเตียรอยด์ เป็นต้น
- 3) เป็นแบบอย่างในการสังเคราะห์ยา ยาส่วนใหญ่ในปัจจุบันเกือบทั้งหมดมีต้นกำเนิดมาจากธรรมชาติทั้งสิ้น เมื่อค้นพบตัวยาสำคัญจากธรรมชาติแล้ว จะมีการเลียนแบบธรรมชาติเพื่อศึกษาหาประโยชน์ใหม่ ๆ
- 4) ใช้เป็นผลิตภัณฑ์บำรุงร่างกายซึ่งในปัจจุบันมีมากมาย
- 5) ใช้ในอุตสาหกรรมต่าง ๆ เช่น เครื่องดื่ม เครื่องสำอางและอาหาร
- 6) ใช้เป็นเครื่องเทศในการแต่งรส แต่งกลิ่น

4. ส่วนประกอบของพืชสมุนไพร

- 1) ราก
จะมีหน้าที่สะสมและดูดซึมอาหารมาเลี้ยงบำรุงต้นพืช ลักษณะของรากมีทั้ง รากแท้และรากฝอย การสังเกตรากนั้น ควรดูทั้งรากสดและรากแห้ง ลักษณะภายนอก ขนาดของราก ความเปราะของเนื้อราก สี กลิ่น รสของราก การที่จะจำแนกรากสมุนไพรต้องใช้ความชำนาญ พืชสมุนไพรทั่วไปเราจะสังเกตอย่างคร่าว ๆ และจดจำไว้ แต่ถ้าสมุนไพรที่ใช้รากมาทำยาจำเป็นต้องสังเกตอย่างละเอียด เพื่อที่จะไม่เก็บสมุนไพรผิดต้นไปรักษาโรค สมุนไพรส่วนที่ใช้ราก เช่น กระชาย แก้อาการท้องอืดท้องเฟ้อ ปลาไหลเผือก แก้ไข้ มะละกอ ใช้ขับปัสสาวะ เป็นต้น
- 2) ลำต้น
เป็นโครงสร้างที่สำคัญของพืช ปกติเกิดบนดินหรือมีบางส่วนอยู่ใต้ดิน จะประกอบด้วยตา ข้อ และปล้อง ซึ่งจะแบ่งตามลักษณะภายนอก เช่น ประเภทไม้ยืนต้นไม้พุ่มประเภทหญ้า ประเภทไม้เลื้อย เป็นต้น การสังเกตลำต้น ดูว่า ลำต้นของพืชมีลักษณะเป็นอย่างไร ลักษณะตา ข้อ และปล้อง เป็นอย่างไร แตกต่างจากลำต้นของต้นพืชอื่นอย่างไร สมุนไพรส่วนที่ใช้ลำต้นเป็นยา เช่น อ้อยแดง ใช้แก้อาการ ชัดเบา ชิงช้าชาลี บอระเพ็ด ใช้แก้ไข้ เป็นต้น
- 3) ใบ
เป็นส่วนประกอบที่สำคัญของพืช สังเกตรูปร่างของใบ ปลาย ริม เส้น และเนื้อของใบอย่างละเอียด และอาจเปรียบเทียบลักษณะของใบที่คล้ายคลึงกันจะทำให้จำแนกใบได้ชัดเจน

ยั้งขึ้น สมุนไพรที่ใช้ใบเป็นยา เช่น กระเพรา ใช้ได้ทั้งใบสดหรือใบแห้งแก้ปวดท้อง ท้องขึ้นจุกเสียด ขี้เหล็ก รักษาอาการท้องผูก ใบชุมเห็ดเทศ ขยี้หรือตำในครก ให้ละเอียดเติมน้ำเล็กน้อย ใช้รักษาโรคกลากได้

4) ดอก

ส่วนประกอบของดอกมีความแตกต่างกัน สังเกตลักษณะอย่างละเอียด เช่น กลีบดอก จำนวนกลีบดอก การเรียงตัวของกลีบดอก รูปร่างของกลีบดอก สี กลิ่น เป็นต้น ส่วนของดอกที่ใช้เป็นยา เช่น กานพลู น้ำมันหอมระเหยในดอกกานพลู มีฤทธิ์ขับลมฆ่าเชื้อแบคทีเรีย ฤทธิ์ขับพยาธิ ติปลี แก้อท้องอืด ท้องเฟ้อ เป็นต้น

5) ผล

ผลที่เป็นยา เช่น มะเกลือ ติปลี มะแว้งต้น กระวาน เป็นต้น สังเกตลักษณะผลทั้งภายนอกและภายใน นอกจากผลแล้ว เมล็ดภายในผลยังอาจเป็นยาได้อีก เช่น สะแกฝักทอง ฉะนั้นในการสังเกตลักษณะของผล ควรสังเกตลักษณะ รูปร่างของเมล็ดไปพร้อมกันด้วย

ส่วนประกอบของพืชสมุนไพรนั้น เราสามารถนำมาใช้ได้ทุกส่วน ด้วยในพืชสมุนไพรนั้นจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น คำนึงถึงชนิดของยาว่าถูกต้องหรือไม่ ส่วนไหนของพืชที่ใช้เป็นยา ราก ลำต้น ใบ ดอก หรือผล พื้นดินที่ปลูก อากาศ การเก็บในช่วงระยะเวลาที่เหมาะสม การเลือกเก็บยาอย่างถูกวิธีนั้น ก็จะมีผลต่อคุณภาพหรือฤทธิ์ของยาที่จะนำมารักษาโรคด้วย เราจึงต้องมีหลักเกณฑ์ในการเก็บสมุนไพรอย่างถูกวิธีเพื่อให้ได้ยาที่มีคุณภาพ

5. รูปแบบของยาสมุนไพร

การนำสมุนไพรมาใช้รักษาโรคนั้น ใช้ได้หลายรูปแบบ เช่น การใช้สมุนไพรสดๆ ใช้ในรูปยาต้ม ยาขง ยาลูกกลอน ยาดองเหล้า และยาพอก เป็นต้น

1) สมุนไพรสดๆ สมุนไพรบางชนิดนิยมใช้ในรูปแบบสมุนไพรสด จึงจะได้ผลดี เช่น วันจากใบว่านหางจระเข้สด ใช้ทาแผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวก ใบผักบุ้งทะเลสด นำมาตำใช้ทาแผลที่ถูกพิษแมงกระพรุน หรือกระเทียมสดนำมาฝานเป็นชิ้นบางๆ ใช้ทาบริเวณผิวหนังที่เป็นเชื้อรา เป็นต้น ในกรณีการใช้สมุนไพรสด ควรระวังในเรื่องของความสะอาด เพราะถ้าสกปรก อาจติดเชื้อทำให้แผลเป็นหนองได้

2) ตำคั้นเอาน้ำกิน ใช้สมุนไพรสดๆตำให้ละเอียดจนเหลว ถ้าไม่มีน้ำให้เติมน้ำลงไปเล็กน้อย คั้นเอาน้ำยาที่ได้กิน สมุนไพรบางชนิด เช่น กระเทียม กระชาย ให้นำไปเผาไฟให้สุกเสียก่อน จึงค่อยตำ

3) ยาขง ส่วนมากมักใช้กับพวกใบไม้ เช่น หญ้าหนวดแมว ใบชุมเห็ดเทศ กระเจียว เป็นต้น ทำโดยใช้สมุนไพร 1 ส่วน ผสมกับน้ำเดือด 10 ส่วน ปิดฝาทิ้งไว้ 5-10 นาที ยาขงเป็นรูปแบบยาที่มีกลิ่นหอมชวนดื่ม และเป็นวิธีที่สะดวกรวดเร็ว ด้วยาหนึ่งชุดนิยมใช้เพียงครั้งเดียว

4) ยาต้ม เป็นวิธีที่นิยมใช้และสะดวกมากที่สุด สามารถใช้ได้ทั้งด้วยยาสดหรือแห้ง ในตัวยาคือสารสำคัญสามารถละลายได้ในน้ำ โดยการนำตัวยามาทำความสะอาด สับให้เป็นท่อนขนาดพอเหมาะ และให้ง่ายต่อการทำละลายของน้ำกับตัวยานำไปใส่ลงในหม้อ

5) ยาดอง ใช้ได้ผลดีกับตัวยาคือสารสำคัญละลายน้ำได้น้อย น้ำยาที่ได้จะออกฤทธิ์เร็วและแรงกว่าการใช้วิธีต้ม นิยมใช้กับตัวยาแห้ง ห้ามใช้กับผู้ที่มีความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ หญิงมีครรภ์

6) ยาเม็ด ยาไทยส่วนมาก มักจะมีรสไม่ค่อยชวนรับประทาน สำหรับตัวยาบางตัวสามารถนำมาทำเป็นยาเม็ดยานิยมทำเป็นแบบลูกกลอน (เม็ดกลม) และเม็ดแบน (โดยใช้แบบพิมพ์อัดเม็ด) ในปัจจุบันเพิ่มการบรรจุแคปซูลเข้าไปอีกวิธีหนึ่งโดยการนำตัวยาที่ผ่านการอบให้แห้ง และฆ่าเชื้อแล้ว มาบดให้ละเอียด ใช้น้ำผึ้งหรือน้ำกระสายยาอื่นๆ มาผสมเพื่อปั้นเม็ด เช่น น้ำดอกไม้มะลิ เหล้า เป็นต้น

6. การเก็บเกี่ยวพืชสมุนไพร

การนำพืชสมุนไพรไปใช้ให้ได้ประโยชน์สูงสุดนั้น ในพืชจะต้องมีปริมาณสารสำคัญมากที่สุด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงเวลาที่เก็บเกี่ยวและช่วงระยะเวลาที่พืชสมุนไพรให้ปริมาณสารสำคัญสูงสุด ดังนั้น การเก็บเกี่ยวพืชสมุนไพรจึงต้องคำนึงถึงวิธีการเก็บ อายุที่เก็บ และช่วงระยะเวลาที่เก็บ โดยทั่วไปการเก็บส่วนของพืชสมุนไพร แบ่งออกตามส่วนที่ใช้เป็นยา ดังนี้

1) ประเภทรากหรือหัว เก็บในช่วงที่พืชหยุดการเจริญเติบโต ใบและดอกร่วงหมดหรือในช่วงต้นฤดูหนาวถึงปลายฤดูร้อน ซึ่งเป็นช่วงที่รากและหัวมีการสะสมปริมาณสารสำคัญไว้ค่อนข้างสูง

วิธีเก็บ ใช้วิธีขุดอย่างระมัดระวัง ตัดรากฝอยออก

2) ประเภทเปลือกต้นและเปลือกราก โดยมากการเก็บเปลือกรากหรือเปลือกต้นจะเก็บในช่วงระหว่างฤดูร้อนถึงฤดูฝน ซึ่งมีปริมาณสารสำคัญในพืชสูง และเปลือกลอกออกง่าย ส่วนเปลือกรากเก็บในช่วงต้นฤดูฝนเหมาะสมที่สุด

วิธีเก็บ การลอกเปลือกต้น อย่าลอกออกรอบทั้งต้น ควรลอกออกจากส่วนกิ่งหรือแขนงย่อยหรือใช้วิธีลอกออกในลักษณะครึ่งวงกลมก็ได้ เพื่อไม่ให้กระทบกระเทือนต่อระบบการลำเลียงอาหารของพืช และไม่ควรถลอกส่วนลำต้นใหญ่ของต้น

3) ประเภทใบหรือเก็บทั้งต้น ควรเก็บในช่วงที่พืชเจริญเติบโตมากที่สุด บางชนิดจะระบุช่วงเวลาเก็บ ซึ่งช่วงเวลานั้นใบมีสารสำคัญมากที่สุด เช่น เก็บใบแก่ หรือใบไม่อ่อนไม่แก่เกินไป (ใบเพสลาด) เป็นต้น

วิธีเก็บ ใช้วิธีเด็ดหรือตัด

4) ประเภทดอก โดยทั่วไปในช่วงดอกเริ่มบานบางชนิดเก็บในช่วงดอกตูม

วิธีเก็บ ใช้วิธีเด็ดหรือตัด

5) ประเภทผลและเมล็ด โดยทั่วไปมักเก็บตอนผลแก่เต็มที่แล้ว แต่บางชนิดเก็บในช่วงที่ผลยังไม่สุก

วิธีเก็บ ใช้วิธีเด็ดหรือวิธีตัด

ตารางที่ 1 แสดงการเก็บเกี่ยวพืชสมุนไพรบางชนิด

พืช	ส่วนที่เก็บ	การเก็บเกี่ยวเพื่อให้ได้สารสำคัญ	
		อายุการให้ผลผลิต	สภาพต้นพืช
ขมิ้นชัน	เหง้า	9-10 เดือน	เหง้าแก่ รัง ต้นแห้งฟุบ
ขี้เหล็ก	ใบ	1-10 ปีขึ้นไป	เก็บใบอ่อน 5 ใบประกอบ นับจากยอด
คำฝอย	เกสร เมล็ด	90-100 วัน 120-150 วัน	ลำดับ ใบ ช่อดอก แห้ง ไม่มีช่อดอก
ตะไคร้หอม	ใบ	8 เดือน - 3 ปี	ต้นมีข้อเด่นชัด ระยะก่อนออกดอก
บุก	หัวใต้ดิน	2-3 ปี	ต้นแห้งไม่มีใบสด ประมาณเดือน สิงหาคม-กันยายน
ไพล	เหง้า	1-3 ปี	อายุประมาณ 2 ปี ขึ้นไป ต้นฟุบ ไม่ เก็บช่วงฝนหรือเมื่อแตกหน่อใหม่
ฟ้าทะลายโจร	ใบ	110-120 วัน	เริ่มออกดอก ไม่ควรให้เริ่มติดเมล็ด
มะขามแขก	ใบ ฝัก	50-90 วัน 80-120 วัน	เมื่อเริ่มออกดอก เก็บฝักอายุ 20-23 วันเท่านั้นฝักไม่ แก่เริ่มมีเมล็ดใสๆ
มะแว้งเครือ	ผล	8 เดือน	ผลแก่แต่ยังไม่สุก เริ่มเปลี่ยนสีเป็น เหลืองอมส้ม
ส้มแขก	ผล	8-70 ปี	ผลสุก แก่ขนาดโตเต็มที่
ติปลี	ผล	1-5 ปีขึ้นไป	แก่จัดแต่ไม่สุก สีเหลืองอมส้ม

7. การปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว

เมื่อเก็บเกี่ยวพืชสมุนไพรออกจากแปลงปลูกหรือต้นแล้ว การปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยวเป็นสิ่งจำเป็นมากเพื่อรักษาคุณภาพของพืชสมุนไพรให้ได้ผลดีที่สุดต่อการนำไปใช้ ทั้งนี้การปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยวขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของพืชสมุนไพรแต่ละชนิด รวมทั้งส่วนของพืชสมุนไพรที่จะนำไปใช้การปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยวพืชสมุนไพร มีวิธีปฏิบัติดังนี้

1) การทำความสะอาดและคัดแยกผลผลิตที่ได้มาตรฐาน

(1) คัดแยกสิ่งแปลกปลอม เช่น หิน ดิน ทราาย ส่วนของพืชที่ปะปน หรือสมุนไพรอื่นที่คล้ายคลึงกันปะปนมา

(2) การตัดแต่ง เช่น ตัดรากฝอย ปอกเปลือกและหั่นซอยเป็นชิ้นสมุนไพรที่มีเนื้อแข็ง แห้งยาก

(3) คัดเลือกส่วนที่เน่าเสีย มีโรคแมลงออกจากส่วนที่มีคุณภาพดี

(4) ล้างทำความสะอาด ชำระสิ่งสกปรกหรือสิ่งสกปรกที่ติดมากับพืชขณะทำการเก็บเกี่ยวออกให้หมด

2) การทำให้แห้ง พืชสมุนไพรนอกจากจะใช้สดแล้ว ยังมีการนำมาทำให้แห้งเพื่อความสะดวกในการเก็บรักษาและการนำมาใช้ พืชสมุนไพรที่มีความชื้นมากเกินไปจะทำให้เกิดเชื้อราและแบคทีเรีย และยังเร่งให้เกิดการสูญเสียสารสำคัญด้วย วิธีการทำให้แห้งโดยการตากแห้งหรืออบแห้ง จนเหลือความชื้นที่เหมาะสมแก่การเก็บรักษา ซึ่งโดยทั่วไปควรมีความชื้นไม่เกินร้อยละ 13

(1) การตากแห้งพืชสมุนไพร ควรตากในภาชนะโปร่ง สะอาด ป้องกันฝุ่นละอองและตากในที่ร่ม การตากแดดควรมีลานตากยกจากพื้นดิน มีหลังคาพลาสติกคลุม ไม่ตากแดดโดยตรงและคำนึงถึงสุขอนามัยให้มาก

(2) การอบแห้ง เป็นอีกวิธีหนึ่งที่สามารถทำให้พืชสมุนไพรแห้ง ซึ่งต้องใช้อุณหภูมิและระยะเวลาในการอบแตกต่างกันไป ตามส่วนของพืชสมุนไพร ซึ่งเป็นวิธีที่สะดวกและประหยัดเวลาและได้วัตถุดิบที่มีคุณภาพดี

3) การเก็บรักษาสมุนไพรแห้ง เมื่อสมุนไพรแห้งแล้ว การดูความชื้น เข้าทำลายของแมลง เชื้อราและแบคทีเรีย เป็นองค์ประกอบสำคัญที่เร่งให้สมุนไพรเสื่อม คุณภาพเร็วขึ้น จึงควรปฏิบัติ ดังนี้

(1) ควรเก็บในที่สะอาด เย็น ไม่อับชื้น มีอากาศถ่ายเทได้ดี และไม่ถูกแสงแดดหรือเก็บในห้องเย็น

(2) เก็บในภาชนะที่ปิดสนิท เช่น ขวดแก้วสีชาที่มีฝาปิดสนิท ถุงพลาสติกหรือถุงฟลอยด์

(3) ไม่ควรเก็บไว้นาน โดยทั่วไป สมุนไพรไม่ควรเก็บนานเกินกว่า 1 ปี เพราะจะสูญเสียสารสำคัญที่ต้องการไป

(4) การเก็บรักษาควรระบุชนิดสมุนไพร รวมทั้งวันเก็บชัดเจน เพื่อป้องกันการนำไปใช้ผิด

8. การใช้สมุนไพรที่ถูกต้องควรปฏิบัติดังนี้

1) ใช้ให้ถูกต้อง สมุนไพรมีชื่อพ้องหรือซ้ำกันมาก และบางท้องที่ก็เรียกชื่อไม่เหมือนกัน จึงต้องรู้จักสมุนไพรและรู้จักใช้ให้ถูกต้อง

2) ใช้ให้ถูกส่วน สมุนไพรไม่ว่าจะเป็นราก ใบ ดอก เปลือก ผล เมล็ด จะมีฤทธิ์ไม่เท่ากัน บางทีผลแก่ผลอ่อนก็มีฤทธิ์ต่างกันด้วย จะต้องรู้ว่าส่วนใดใช้เป็นยาได้

3) ใช้ให้ถูกขนาด สมุนไพรถ้าใช้น้อยไป การรักษาไม่ได้ผล แต่ถ้ามากไปก็อาจเป็นอันตรายหรือเกิดพิษต่อร่างกายได้

4) ใช้ให้ถูกวิธี สมุนไพรบางชนิดต้องใช้สด บางชนิดต้องดองกับเหล้า บางชนิดดื่มจะต้องรู้จักนำมาใช้ให้ถูกต้อง

5) ใช้ให้ถูกกับโรค เช่น เมื่อท้องผูกต้องใช้ยาระบาย ถ้าใช้ยาที่มีฤทธิ์ฝาดสมานจะทำให้ท้องผูกยิ่งขึ้น

กลุ่มปลูกพืชสมุนไพรไร้สารพิษเตยโกศลสะแกราช

1. ประวัติความเป็นมา

เนื่องจากพื้นที่ในตำบลสะแกราช อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา มีการปลูกพืชสมุนไพรพื้นบ้านใช้กันตามบ้านและมีพืชสมุนไพรที่เก็บหาได้จากป่าเขาตะกรุดรัง รวมทั้งมีผู้มีความรู้ด้านสมุนไพรอยู่ในตำบล นายบุญส่ง เต็มเมืองปัก จึงได้คิดริเริ่มก่อตั้งกลุ่มปลูกสมุนไพรขึ้น โดยมีแนวความคิดว่า ทำอย่างไรจึงจะนำความรู้ด้านสมุนไพรนี้มาประกอบเป็นธุรกิจได้ และได้รับแรงบันดาลใจและสนับสนุนให้มีการตั้งกลุ่มจากพระครูโกศลสังฆกิจ เจ้าอาวาสวัดคลองเตย ซึ่งเป็นพระสงฆ์ที่ชาวบ้านเคารพนับถือมากและเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน ตลอดจนการเห็นแบบอย่างจากกลุ่มอื่นๆ ที่ทำธุรกิจเกี่ยวกับสมุนไพรนี้ จึงรวมตัวคนในชุมชนนี้จำนวน 45 คน ก่อตั้งเป็นกลุ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2542 โดยใช้ชื่อว่า “กลุ่มปลูกพืชสมุนไพรไร้สารพิษเตยโกศลสะแกราช” และนายบุญส่งฯ ทำหน้าที่เป็นประธานกลุ่มจนถึงปัจจุบัน

ในระยะแรกของการก่อตั้ง ได้รับการสนับสนุนทุนเริ่มต้นในการก่อตั้งกลุ่ม จำนวน 30,000 บาท จากพระครูโกศลสังฆกิจ เพื่อใช้ในการหาซื้อพันธุ์สมุนไพรและเครื่องบดยามาใช้ในกลุ่ม จนกระทั่งปี พ.ศ. 2543 ได้รับความช่วยเหลือจากเกษตรอำเภอปักธงชัย ส่งเจ้าหน้าที่เข้ามาให้คำแนะนำและจัดสรรงบประมาณ จำนวน 15,000 บาท เพื่อจัดซื้อพันธุ์สมุนไพร ได้แก่ กระชายดำ เจียวกู่หลาน เพกา ขมิ้นชัน ยอบ้าน สะเดา กล้วย้าปักกิ่ง และตะไคร้หอม นอกจากนั้นยังให้ความรู้ด้านการตลาดด้วย

2. สถานภาพและพัฒนาการของธุรกิจชุมชนในระยะแรก

สมาชิกเริ่มแรกเมื่อปี พ.ศ. 2542 มีจำนวน 45 คน เป็นหญิง 27 คน ชาย 18 คน การสมัครเข้าเป็นสมาชิกไม่ได้กำหนดเพศ อายุ หรืออาชีพ แต่มีการสมัครด้วยการซื้อหุ้นๆ ละ 10 บาท เบื้องต้นจะต้องซื้อหุ้นอย่างต่ำคนละ 10 หุ้นเป็นเงิน 100 บาท และเสียค่าธรรมเนียมแรกเข้ารายละ 20 บาท รวมเป็นเงินแรกเข้าเมื่อเป็นสมาชิกคนละ 120 บาท โดยสมาชิกทุกคนจะต้องอยู่ในตำบลสะแกราชเท่านั้น

สินทรัพย์ของกลุ่มเมื่อแรกตั้ง มีเงินทุนจากการซื้อหุ้นของสมาชิก 5,400 บาท เงินช่วยเหลือจากพระครูโกศลสังฆกิจ 30,000 บาท เกษตรอำเภอปักธงชัย 15,000 บาท และเกษตรจังหวัดนครราชสีมา 35,000 บาท รวมเป็นเงิน 85,400 บาท

สถานที่ตั้งของกลุ่มตั้งแต่ระยะแรกถึงปัจจุบันใช้ศาลาวัดคลองเตย ตำบลสะแกราช อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

สินค้าของกลุ่มในระยะเริ่มต้น กลุ่มได้ผลิตยาที่ทำมาจากพืชสมุนไพรที่หาได้ในท้องถิ่น ได้แก่ ยาชุมหรือยาเย็น ได้จากรากไม้ที่เป็นสมุนไพร เอามาฝนให้เป็นเนื้อละเอียด นำมาปรุงเป็นยารักษาชาวบ้าน จำหน่ายในวัดคลองเตยเพื่อให้ชาวบ้านได้ใช้ราคาไม่ได้กำหนดไว้ แต่จะใช้วิธีการถวายเป็นพุทธบูชา ถ้าไม่มีเงินจ่ายก็ไม่เป็นไร เนื่องจากมีเจตนาที่จะผลิตขึ้นมาเพื่อให้คนในชุมชนได้ใช้ยาสมุนไพรอีกตัวหนึ่ง คือ ยาสมตำ ผลิตจากสมุนไพร 108 จำพวก ได้แก่

- เปลือกต้นเพกา
- เปลือกกุ่มและแคบ้าน
- ว่านน้ำ
- เจตมูลเพลิงแดงและขาว
- อัญชัน
- ขิง
- ชะเอม
- ไพรดำ
- ไพรเหลือง
- มะขามเปียก
- กระเทียม
- ข่า
- ตะไคร้
- หอม
- พริกขี้หนูแดง
- น้ำอ้อย
- เร่วหอม
- สะเลตฝรั่ง
- ฟ้าทะลายโจร

นำมาบดละเอียดผสมน้ำผึ้งปั้นเป็นลูกกลอน นอกจากนั้นยังมีกระชายดำทั้งหัวสด ผงสำหรับชง และดองเหล้า ว่านชักมดลูกแคปซูล ยารักษาโรคจิตเสีตวงทวาร ยารักษาโรคเบาหวาน

กิจกรรมและผลงานของกลุ่มในรอบปีแรกของการดำเนินงาน สมาชิกทุกคนช่วยกันลงแรงปลูกพืชสมุนไพรโดยใช้พื้นที่ของวัดประมาณ 5 ไร่ และไม่ได้รับค่าแรง โดยในบางวันได้รับความเมตตาจากพระครูโกศลสังฆกิจจัดหาอาหารที่เหลือจากการบิณฑบาตในตอนเช้า เป็นอาหารกลางวันให้กับสมาชิกที่มาทำงานในไร่สมุนไพร

นอกจากจะใช้พื้นที่วัดเป็นที่ปลูกพืชสมุนไพรของกลุ่มแล้ว ยังเปิดโอกาสให้ใช้พื้นที่บ้านของสมาชิกเป็นที่ปลูกอีกด้วย โดยได้แจกพันธุ์กระชายดำและเจียวกู่หลาน ให้แก่สมาชิกนำไปปลูกส่วน

พันธุ์สมุนไพรรุ่นอื่นจะต้องลงทุนจัดซื้อเอง สาเหตุที่แจกให้โดยไม่คิดราคาเนื่องจากช่วงแรกได้รับเงินทุนสนับสนุนจากเกษตรอำเภอปรางค์ชัยและเกษตรจังหวัดนครราชสีมาเพื่อจัดหาพันธุ์กระชายดำ และเจียวกู่หลาน

เหตุการณ์สำคัญที่ทำให้กลุ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงทางธุรกิจของกลุ่มในระยะเริ่มแรกการก่อตั้งกิจกรรมกลุ่มค่อยเป็นไป ไม่มีเหตุการณ์สำคัญเป็นพิเศษจนถึงปัจจุบัน กระแสสังคม ความนิยมในด้านแพทย์แผนไทยมีมากขึ้นเป็นลำดับ ตลาดกว้างขึ้น ได้รับการสนับสนุนทั้งจากภาครัฐและเอกชน ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มจำหน่ายได้มากขึ้น เป็นเหตุผลที่ทำให้กลุ่มต้องผลิตวัตถุดิบโดยให้คนในชุมชนเป็นผู้ผลิตพืชสมุนไพรรวมและผลิตสินค้าที่เกี่ยวข้องกับสมุนไพรมากขึ้น

3. ผลผลิตของกลุ่ม

กลุ่มปลูกพืชสมุนไพรรักษาโรคพืชเกษตรกรรมได้ใช้ภูมิปัญญาในการแปรรูปและผลิตสมุนไพรรวมทั้งที่ปลูกเองจากแปลงปลูกและสมุนไพรรวมที่หาได้จากป่าเขาตะกรุดรัง มาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน ดังนี้

- สมุนไพรรวม (กระชายดำ)
- ชาสมุนไพรรวมเจียวกู่หลาน
- ว่ายชกมดลูก ชนิดแคปซูล
- สมุนไพรรวมโรคริดสีดวง 108 จำพวก
- ฟ้ายะลวยใจ ชนิดแคปซูล
- เหงือกปลาหมอ ชนิดแคปซูล
- สมุนไพรรวมโรคริดสีดวงอาหาร ชนิดแคปซูล
- สมุนไพรรวมสัสมะ ชนิดแคปซูล
- สมุนไพรรวมมะขามแขก ชนิดแคปซูล
- พริกไทยดำ ชนิดแคปซูล
- กวาวเครือขาว ชนิดแคปซูล
- หญ้าหนวดแมว ชนิดแคปซูล
- สบู่สมุนไพรรวม
- สบู่สมุนไพรรวม

4. รายละเอียดผลิตภัณฑ์

1) สมุนไพรรวม (กระชายดำ)

สรรพคุณ เป็นยาอายุวัฒนะ บำรุงธาตุ รักษาโรคบิด ท้องร่วง แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย โรคปวดข้อ โรคภูมิแพ้ ขับสารพิษต่างๆ ในร่างกายออกได้หมดสิ้น มีฤทธิ์ต่อต้านเชื้อแบคทีเรียในลำไส้ รักษาโรคกระเพาะ เบาหวาน บำรุงหัวใจ บำรุงร่างกาย ฯลฯ

สมุนไพรพลังม้า (กระชายดำ) ทางกลุ่มฯ ได้จัดทำผลิตภัณฑ์เป็นทั้งประเภทผงชงดื่มผสมน้ำร้อนและอัดแคปซูลเพื่อให้ง่ายต่อการรับประทาน ขนาดน้ำหนัก 100 กรัม ราคาขาย 40 บาท

2) ชาสมุนไพรเจียวกู่หลาน

สรรพคุณ มีประโยชน์ต่อร่างกาย ต่อต้านมะเร็ง สามารถปรับสมดุลของร่างกาย ทั้งระบบเลือด ระบบสืบพันธุ์ ระบบย่อยอาหาร ระบบภูมิคุ้มกันของร่างกายได้อย่างมีประสิทธิภาพและสามารถต้านอนุมูลอิสระได้เป็นอย่างดี ขนาดน้ำหนัก 20 กรัม ราคาขาย 40 บาท

3) วานชักมดลูก ชนิดแคปซูล

สรรพคุณ แก้ปวดมดลูก ปวดหลัง ปวดเอว ปวดตามข้อ เจ็บเสียวมดลูก ชับน้ำคาวปลาและแก้ปัญหาดกขาว ขนาดน้ำหนัก 100 กรัม ราคาขาย 40 บาท

4) สมุนไพรรักษาโรคริดสีดวง 108 จำพวก

สรรพคุณ ช่วยรักษาอาการริดสีดวงทุกชนิด มะเร็งลำไส้ อาการนอนไม่หลับ อ่อนเพลีย แก้อัมพฤกษ์ อัมพาต ปวดตามกล้ามเนื้อ

สมุนไพรรักษาโรคริดสีดวง 108 จำพวก ทางกลุ่มฯ ได้จัดทำผลิตภัณฑ์เป็นทั้งประเภทป่นเป็นลูกกลอนและอัดแคปซูลเพื่อให้ง่ายต่อการรับประทาน ขนาดน้ำหนัก 100 กรัม ราคาขาย 40 บาท

5) ฟ้าทะลายโจร ชนิดแคปซูล

สรรพคุณ แก้เจ็บคอ แก้หวัด แก้ไข้ แก้ผื่นคัน แก้กระหายน้ำ ต่อมทอลซิลอักเสบ ขนาดน้ำหนัก 100 กรัม ราคาขาย 40 บาท

6) เหมือกปลาหมอ ชนิดแคปซูล

สรรพคุณ ช่วยบำรุงธาตุ บำรุงกำลัง แก้ปวดหลัง ปวดเอว แก้เส้นยึดเส้นตึง ท้องอืด ท้องเฟ้อ ลดไขมัน ลดความดันโลหิตสูง เป็นยาอายุวัฒนะ ขนาดน้ำหนัก 100 กรัม ราคาขาย 40 บาท

7) สมุนไพรรักษาโรคกระเพาะ ชนิดแคปซูล

สรรพคุณ บำรุงลำไส้ ฆ่าเชื้อราในกระเพาะอาหาร มะเร็งในลำไส้และกระเพาะอาหาร และทำลายพยาธิทุกชนิด ขนาดน้ำหนัก 100 กรัม ราคาขาย 40 บาท

8) ส้มแขก ชนิดแคปซูล

สรรพคุณ ยับยั้งการสร้างไขมัน ช่วยเผาผลาญไขมัน ช่วยลดความอ้วน ช่วยขับลมในกระเพาะอาหาร บรรเทาอาการท้องอืดและขับเหงื่อ ขนาดน้ำหนัก 100 กรัม ราคาขาย 40 บาท

9) มะขามแขก ชนิดแคปซูล

สรรพคุณ บรรเทาอาการท้องผูก ลดไขมันและช่วยในการควบคุมน้ำหนัก ขนาดน้ำหนัก 100 กรัม ราคาขาย 40 บาท

10) พริกไทยดำ ชนิดแคปซูล

สรรพคุณ แก่ท้องอืด ท้องเฟ้อ ช่วยขับลมในกระเพาะ ช่วยป้องกันโรค
อัมพฤกษ์ บำรุงธาตุ ช่วยในการไหลเวียนของโลหิต ขนาดน้ำหนัก 100 กรัม ราคาขาย 40 บาท

11) กวาวเครือขาว ชนิดแคปซูล

สรรพคุณ ลดอาการอันเนื่องมาจากหมดประจำเดือน รักษาและปรับความ
สมดุลของร่างกายในสตรีวัยทอง ขนาดน้ำหนัก 100 กรัม ราคาขาย 40 บาท

12) กล้วยหนวดแมว ชนิดแคปซูล

สรรพคุณ ช่วยขับปัสสาวะแก้อาการขัดเบา รักษาอาการกระเพาะปัสสาวะ
อักเสบ อาการปวดฉี่ในกระเพาะปัสสาวะ ขนาดน้ำหนัก 100 กรัม ราคาขาย 40 บาท

13) สบู่สมุนไพรขมิ้น

สรรพคุณ ช่วยให้ผิวเนียนนุ่ม เกาฬังกาฬามดจล ลดจุดด่างดำ ช่วยบำรุง
ผิวให้สดใสอ่อนกว่าวัย ใช้ได้ทั้งผิวหน้าและผิวกาย ขนาดน้ำหนัก 100 กรัม ราคาขาย 15 บาท

14) สบู่สมุนไพรมะขาม

สรรพคุณ ช่วยให้ผิวขาวสดใส ผิวเนียนนุ่ม เกาฬังกาฬามดจล ช่วยลดริ้ว
รอยบนใบหน้า สิวฝ้า ลดจุดด่างดำ คืนสุขภาพผิวให้ขาวสดใสดังเดิม ใช้ได้ทั้งผิวหน้าและผิวกาย ขนาด
น้ำหนัก 100 กรัม ราคาขาย 15 บาท

5. ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของกลุ่ม

ปัจจัยที่มีผลต่อการประสบความสำเร็จของกลุ่มฯ ประกอบไปด้วยปัจจัยภายในและปัจจัย
ภายนอก

ปัจจัยภายใน

- 1) มีความสามัคคีของสมาชิกภายในกลุ่มเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน
- 2) มีความเสียสละร่วมแรงร่วมใจกันทำงานเพื่อส่วนรวม
- 3) มีศูนยรวมจิตใจที่ดี คือ พระครูโกศลสังฆกิจ เจ้าอาวาสวัดคลองเตย ตำบล
สะแกราช อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา
- 4) การบริหารจัดการของกลุ่ม มีหลักในการบริหารจัดการที่โปร่งใส ทุกคนมี
ส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น และใช้หลักความยุติธรรมและผลประโยชน์ของสมาชิกเป็นหลัก

ปัจจัยภายนอก

- 1) กระแสความนิยมด้านการดูแลสุขภาพของประชาชนหันมาบริโภคพืชสมุนไพร
และยาสมุนไพรมากขึ้น
- 2) ได้รับการสนับสนุนและผลักดันกิจกรรมของกลุ่มจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและ
เอกชนช่วยประชาสัมพันธ์แก่ประชาชนให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้พืชสมุนไพร

6. ปัญหาและแนวทางในการแก้ไขปัญหา

ปัญหาและแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับการดำเนินงานของกลุ่มฯ สรุปได้ดังนี้

1) ปัญหาด้านเงินทุน เนื่องจากกิจกรรมของกลุ่มอยู่ในขั้นกำลังเจริญเติบโต ผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่ผลิตได้จากกลุ่มจำหน่ายได้ดีมาก ต้องการขยายกำลังผลิตแต่ขาดเงินทุน ถึงแม้จะมีการเปิดรับสมาชิกใหม่ด้วยการขายหุ้นหรือเพิ่มทุนสมาชิก แต่กลุ่มไม่มีนโยบายการนำเงินทุนที่ได้จากการขายหุ้นให้แก่สมาชิกนี้มาใช้ในการลงทุน แต่นำเงินทุนจำนวนนี้ไปฝากธนาคารไว้ทั้งหมดโดยไม่มีการเบิกถอนมาใช้ ซึ่งผิดไปจากหลักของการระดมทุนเพื่อการลงทุน

แนวทางการแก้ไขปัญหา

เบื้องต้นในการแก้ไขปัญหาด้านเงินทุน กลุ่มจะต้องประชุมปรึกษาหารือกันเพื่อนำเงินทุนจำนวนดังกล่าวออกมาใช้เป็นทุนหมุนเวียนเพื่อการลงทุนเพิ่มเติมจากที่มีอยู่ในปัจจุบัน และขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนเพื่อสนับสนุนเงินทุนเพื่อการลงทุน

2) ไม่มีอาคารที่ทำการเฉพาะ ปัจจุบันใช้ศาลาวัดเป็นที่ทำการของกลุ่ม

แนวทางการแก้ไขปัญหา

กลุ่มกำลังวางแผนเพื่อหาแนวทางแก้ไข โดยกำหนดแผนของงบประมาณ อบต. สะแกราช ซึ่งกลุ่มฯ มีความต้องการก่อสร้างอาคารที่ทำการเฉพาะ และกำหนดไว้ว่าอาคารที่จะสร้างจะต้องอยู่ภายในบริเวณวัดคลองเตย เนื่องจากแปลงเพาะปลูกสมุนไพรทางวัดได้จัดสรรพื้นที่ให้

3) ขาดความรู้ด้านบรรจุภัณฑ์ที่เหมาะสมและสามารถส่งเสริมการตลาดได้ เนื่องจากบรรจุภัณฑ์ของกลุ่มที่ใช้อยู่ในปัจจุบันยังเป็นบรรจุภัณฑ์ที่เรียบง่ายธรรมดา ไม่ทันสมัย ไม่สวยงาม ไม่สามารถดึงดูดความสนใจของผู้บริโภคได้ ดูแล้วไม่น่าซื้อน่าใช้ ขาดความน่าเชื่อถือเพราะผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่ของกลุ่มเป็นพืชสมุนไพรและยาสมุนไพรบรรจุภัณฑ์ที่ใช้จะต้องดูดีน่าเชื่อถือ ปลอดภัย สะอาด สามารถปกป้องรักษาตัวผลิตภัณฑ์ได้อย่างดี

แนวทางการแก้ไขปัญหา

กลุ่มหาความรู้เพิ่มเติมด้านการบรรจุภัณฑ์ที่เหมาะสม จากเจ้าหน้าที่ของรัฐ และเอกชนมาเป็นวิทยากรให้ความรู้ แต่บรรจุภัณฑ์ที่มีคุณสมบัติดังกล่าวก็ต้องใช้เงินลงทุนเพิ่ม ดังนั้นเงินลงทุนที่จะลงทุนในเครื่องบรรจุภัณฑ์จึงเป็นปัญหาที่ตามมาถ้าจะต้องใช้เงินทุนของกลุ่มอาจจะไม่เพียงพอ จึงจำเป็นต้องหาเงินทุนสนับสนุนเพิ่มเติมอีก

ภาพกิจกรรมศึกษาภูมิปัญญาการนำพืชสมุนไพรจากป่ามาใช้ประโยชน์
ของกลุ่มปลูกพืชสมุนไพรไร้สารพิษเตยโกศลสระแก้ว

ภาพที่ 1 - 2 สภาพป่าเขาตะกรุดรัง

ภาพที่ 3 - 4 สมุนไพรจากป่าเขาตะกรุดรัง ตำบลสระแก้ว อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

ภาพที่ 5 - 6 แปลงปลูกสมุนไพร ณ วัดคลองเตย ตำบลสระแก้ว อำเภอปักธงชัย
จังหวัดนครราชสีมา

ภาพที่ 7 - 8 แปลงปลูกสมุนไพร ณ วัดคลองเตย ตำบลสะแกราช อำเภอปักธงชัย
จังหวัดนครราชสีมา

ภาพที่ 9 - 10 แปลงปลูกสมุนไพร ของคุณบุญส่ง เต็มเมืองปัก ประธานกลุ่มฯ

ภาพที่ 11 - 12 แปลงปลูกว่านชักมดลูก ของคุณบุญส่ง เต็มเมืองปัก ประธานกลุ่มฯ

ภาพที่ 13 วานชักมดลูกตากแห้ง

ภาพที่ 14 ผลส้มแขกตากแห้ง

ภาพที่ 15 - 16 สมุนไพรตากแห้งชนิดต่างๆ

ภาพที่ 17 - 18 ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มปลูกพืชสมุนไพรไร้สารพิษเตยโกศลสะแกราช

ภาพที่ 19 - 20 ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มปลุกพืชสมุนไพรไร้สารพิษเตยโกศลสะแกราช

ภาพที่ 21 - 22 ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มปลุกพืชสมุนไพรไร้สารพิษเตยโกศลสะแกราช

ภาพที่ 23 - 24 การจัดร้านแสดงสินค้าและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯ